

Socjologia miasta w Polsce po 1989 roku — meandry i zawirowania

ARTUR KINAL
Uniwersytet Zielonogórski

Wstęp

Cezura roku 1989 wydaje się naturalnym punktem odniesienia w historii najnowszej naszego kraju i to niezależnie od poruszanej tematyki. Niedawne obchody dwudziestu pięciu lat od początku transformacji ustrojowej odbywały się pod hasłami odzyskania wolności. Ta nieco propagandowa w brzmieniu retoryka podkreśla ważność i przełomowość wspomnianej daty. Jednak nie należy sądzić, że wraz z 1989 r. ciągłość z przeszłością została przerwana. Dotyczy to także obszaru będącego tematem niniejszego opracowania. Socjologia miasta w Polsce funkcjonuje w sposób zinstytucjonalizowany od czasów międzywojnia i Floriana Znanickiego. W swej historii subdyscyplina ta przeżyła co najmniej kilka przełomowych momentów, zawsze z jednej strony reagując na nowe procesy i zjawiska, a z drugiej zachowując pewną ciągłość i spójność podejmowanych wątków. Bez wątplenia przemiany polityczne, ekonomiczne i obyczajowe, jakie zaszły (i wciąż zachodzą) po Okrągłym Stole, otworzyły całą pulę zjawisk wcześniej nieobecnych lub widocznych jedynie śladowo na arenie przestrzeni miejskiej Polski. Wspomnieć tu można choćby procesy prywatyzacji i restytucji mienia, bezdomność, squaty czy

oddolne ruchy obywatelskie. Postaramy się zatem ustalić, na ile te nowe zjawiska znajdują swe odzwierciedlenie w pracach współczesnych badaczy. Warto także przekonać się, czy tematyka i problematyka obecna w czasach PRL (i jeszcze wcześniej) odeszła w zapomnienie, czy też nadal zachowuje swą aktualność.

W ramach niniejszego, z konieczności ograniczonego, opracowania nie sposób objąć w sposób całościowy i wyczerpujący publikacji z ponad ćwierćwiecza, postaramy się zatem dać tu typologiczny przegląd problematyki obecnej we współczesnej socjologii miasta, kusząc się, od czasu do czasu, na porównanie z okresami wcześniejszymi. Tekst ów, w zamierzeniu, jest przyczynkiem do ewentualnych szerszych badań sygnalizowanego w temacie zagadnienia. Aby zrealizować tak postawiony cel i wysondować problematykę poruszaną w ramach współczesnej socjologii miasta, posłużymy się materiałami źródłowymi z możliwie szerokiego zasobu tekstów o znamionach publikacji naukowych. Będą to podręczniki i opracowania zbiorowe, artykuły w czasopismach drukowanych i internetowych.

Drogowskazy

Chcąc prześledzić metaforycznie rozumiane drogi, którymi podążała socjologia miasta po 1989 r., warto rozpocząć od swoistych drogowiskazów, których funkcje, na użytek przyjętej tu peregrynacyjnej analogii, pełnić mogą podręczniki do owej subdyscypliny.

Po 1989 r. na naszym rynku wydawniczym pojawiło się stosunkowo sporo publikacji książkowych o znamionach podręczników socjologii miasta. Wskazać tu można prace *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej* (Jałowiecki, Szczepański 2002) czy *Socjologia i przestrzeń miejska* (Majer 2010). Ich struktura zwykle zawiera elementy składowe typowe dla publikacji tego typu. Znajdziemy w nich zatem rekonstrukcję dorobku teoretycznego subdyscypliny, rozdziały dotyczące przestrzeni czy typologię miast w perspektywie historycznej. Stanowi to kanoniczną zawartość podręcznikową i było już obecne w opracowaniach publikowanych w czasach PRL-u (Rybicki 1972). Znajdziemy w nich uaktualnienia problematyki miejskiej o takie zagadnienia, jak: globalizacja, gentryfikacja czy glokalizacja. Publikacje te oczywiście różnią się między sobą rozłożeniem akcentów. I tak praca Jałowieckiego i Szczepańskiego zawiera opracowania odnoszące się do realnego socjalizmu czy zjawiska metropolizacji z uwzględnieniem Polski, podczas gdy książka Majera skupia się głównie na miastach USA.

Do powyższej kategorii zaliczyć też można publikację *Socjologia miasta. Wybór tekstów* (Malikowski, Sołecki 2001). Wywiązuje się ona z zadania prezentacji subdyscypliny poprzez podział tekstów na tematyczne działy traktu-

jące m.in. o przedmiocie i zadaniach socjologii miasta oraz jej teoriach, strukturze przestrzeni miejskiej i procesach w niej zachodzących (z uwzględnieniem okresu socjalizmu i potransformacyjnych realiów). Warto odnotować, że publikacja w przeważającej części składa się z tekstów rodzimych autorów i w efekcie niemal cała podejmowana tematyka osadzona została w polskim kontekście.

Przetarte szlaki

Mimo wielu nowych zagadnień, które pojawiły się w obrębie socjologii miasta po 1989 r., istnieje też nurt kontynuacji zagadnień i paradygmatów zaczerpniętych z tradycji owej subdyscypliny. Swoistą kontynuację badań F. Znanieckiego znajdziemy w pracy *Miasto w świadomości swoich mieszkańców* (Cichocki, Podemski 1999). Podobnie jak to miało miejsce w pierwowzorze (a później kontynuacji zrealizowanej przez J. Ziółkowskiego), mamy tu do czynienia z socjologicznym opracowaniem prac zgłoszonych na konkurs wypowiedzi o Poznaniu.

Perspektywę kulturologiczną Znanieckiego w dialogu ze współczesnymi podejściami badawczymi podejmuje także pokonferencyjna publikacja *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej* (Madurowicz 2007). Postrzeganie miasta zostało tu ukazane pod kątem prezentacji wielości ujęć teoretycznych i metodologicznych. Analizie poddano procesy waloryzacji przestrzeni, konstrukty świadomościowe i mechanizmy postrzegania miejskiego otoczenia.

Przykład Poznania wykorzystano również w pracy *Pamięć społeczna miasta — jej liderzy i odbiorcy* (Skoczylas 2014). W zbliżony do Znanieckiego sposób autor skupia się na interpretowaniu przeszłości miasta przez zróżnicowane społecznie kategorie jego mieszkańców. Analizuje przy tym znaczenie wizerunkowe historycznej i odrestaurowanej zabudowy centrum, niejednokrotnie wykorzystywanej jako narzędzie walki o wizerunek miasta i jego przeszłości.

Spośród postaci zasłużonych dla polskiej socjologii miasta zainteresowaniem współczesnych badaczy cieszy się także Aleksander Wallis. Dowodzi tego choćby publikacja *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa* (Jałowiecki, Majer, Szczepański 2005). Autorzy realizują zamiar przyłożenia optyki właściwej temu cenionemu polskiemu socjologowi (nacisk na demokrację, humanizm) do współczesnych zjawisk i procesów zachodzących w przestrzeni miejskiej po-transformacyjnej Polski. Mamy tu zatem spojrzenie na postsocjalistyczne tereny zurbanizowane w konfrontacji z multikulturyzacją, osiedlami grodzonymi, centrami handlowymi. W związku ze wszechogarniającym urynkowaniem autorzy sygnalizują szereg zagrożeń dla przestrzeni naszych miast.

Ciekawą pracą pozwalającą spojrzeć na polskie miasta w perspektywie długiego trwania jest publikacja *Miasta polskie w dwusetlecie prawa*

o miastach (Kaltenberg-Kwiatkowska 1994). Publikacja warta wspomnienia, także z uwagi na fakt, że wydano ją pod egidą sekcji socjologii miasta Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Mamy tu zatem swoisty przekrój zagadnień pokazujących miasto jako fakt kulturowy uwikłany w szereg historycznych uwarunkowań. Autorzy przechodzą od miast XVIII w., przez wiek industrializacji i czasy socjalistycznej urbanizacji, po najnowsze przekształcenia doby transformacji i integracji europejskiej. Poruszają przy tym kwestie prawne, ekonomiczne i społeczne, kreśląc wielobarwny portret miejskości jako formy osadnictwa ludzkiego.

Nowe ścieżki

Upadek pojałtańskiego podziału świata stał się czynnikiem wpływającym na przyspieszenie procesów globalizacyjnych. Zjawisko to nie ominęło także miast. Tematyka ta znalazła także swoje odbicie w zainteresowaniu badaczy. Na gruncie polskim pojawiały się zarówno opracowania własne, jak i teksty zdające relację z ustaleń badaczy zachodnich. Wspomnieć tu można choćby takie prace jak *Globalny świat metropolii* (Jałowicki 2007) czy *Socjologia miasta w epoce globalnej* (Gałkowski 2008).

Przekształcenia własnościowe obejmujące substancję miejską sprawiły, że w naszym kraju pojawiły się sprzeczności interesów, które wywołały trwale istniejące napięcia. Wyraża je termin „gra o miasto”. Odbiciem tego problemu są pojawiające się prace badawcze, jak choćby praca wielu autorów pod znamienym tytułem: *Warszawa. Czyje to miasto?* (Jałowicki, Sekuła, Smętkowski, Tucholska 2009). Blisko tych kwestii są też wszelkie miejskie ruchy oddolne, które po upadku PRL-u znalazły nowe możliwości funkcjonowania, ale i napotkały nowe problemy. Tematyka ta jest żywo obecna we współczesnych publikacjach z zakresu socjologii miast. Jako przykład wskazać można *Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie* (Bukowiecki, Obarska, Stańczyk 2014) — interdyscyplinarną publikację, w której współczesne miejskie spory i konflikty interesów ukazano z wielu perspektyw.

Wpływ transformacji na polskie miasta jest niewątpliwy, jednak rzetelna naukowa ocena zakresu i skutków owego procesu jest możliwa dopiero z zachowaniem odpowiedniego dystansu czasowego. Z tego powodu prace poświęcone temu zagadnieniu pojawiły się z pewnym opóźnieniem. Wśród opracowań tego typu wymienić można książkę *Przestrzeń społeczna miasta w okresie transformacji. Przypadek Gdyni* (Szmytkowska 2008). Autorka daje obraz potransformacyjnych zmian w strukturze społecznej miasta, zwraca uwagę na procesy polaryzacji i gentryfikacji mające swoje odzwierciedlenie także w przestrzennej substancji miejskiej. Ciekawą pozycją z tego obszaru jest *Po rewolucji. Konsolidacja*

demokracji w małych miastach: Mława i Szczecinek (Krzemiński 2012). Praca ta to swoiste studium przypadku małych miasteczek, w których badania przeprowadzono w roku 1997 i ponownie w roku 2008. Autorzy odwołują się nie tylko strukturalne skutki okresu transformacji i lat następných (w tym przystąpienia Polski do UE), ale i docierają do ocen i opinii mieszkańców, wzbogacając analizy o aspekt świadomościowy.

Potransformacyjne realia zaczęły obfitować w nowe kwestie problemowe. Jednym z najbardziej drastycznych zjawisk, które uderzyły w miasta z nieznaną wcześniej siłą, okazała się bezdomność. W konsekwencji problem ten przyciągnął uwagę badaczy. Jedno z pierwszych opracowań tego zagadnienia przedstawił A. Przymeński w publikacji *Bezdomność jako kwestia społeczna w Polsce współczesnej* (Przymeński 2001). Autor, wychodząc od kwestii definicyjnych, poprzez ilościowe szacunki zjawiska, wskazuje jego główne przyczyny, formy i przejawy oraz drogi wychodzenia z bezdomności. Uaktualnione informacje przynosi raport z badań: *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty* (Dębski 2011).

W sposób typowy dla zaburzonego przez transformację ładu społecznego Polska po 1989 r. stała się areną nasilonych zachowań patologicznych. Dotyczy to również miast, których mieszkańcy odczuli obniżenie standardów bezpieczeństwa osobistego. Problem ten w ciekawy sposób ujmują publikacja *Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast* (Krajewski 2008), porównawczo odnosząc ustalenia dotyczące Krakowa do innych miast europejskich. Autorzy bronią tezy, że poczucie zagrożenia nie tyle zależy od rzeczywistego natężenia zjawisk przestępczych, co raczej od specyficznych cech danej przestrzeni miejskiej. Warto tu wspomnieć, że w porównaniu z innymi wziętymi pod uwagę europejskimi miastami poczucie zagrożenia wśród mieszkańców Krakowa jest znacząco wyższe. Od nieco innej strony zjawisko miejskich patologii analizuje w swej książce Agnieszka Barczykowska (Barczykowska 2011). Wiąże ona problem patologii wielkomiejskich z kapitałem społecznym, a właściwie jego niskim poziomem, który charakteryzuje społeczeństwo naszego kraju. Pod kątem tej relacji poddaje analizie wybrane osiedla Poznania.

Pozostając na gruncie publikacji dotyczących problemów społecznych, które dały o sobie znać ze wzmożoną siłą po 1989 r., warto zauważyć bodaj jedyną w naszym kraju książkę poświęconą tzw. dzieciom ulicy. Chodzi tu o sytuację, gdy przestrzeń ulicy staje się ważnym lub nawet głównym obszarem aktywności życiowej młodych ludzi. Autorzy pracy *Dzieci ulicy. Studium szczególnego problemu miejskiego* (Frysztański, Nózka, Smagacz-Poziemska 2011) przyglądają się wspomnianemu zjawisku z badawczą uwagą i kreślą jego obraz, wprowadzając typologiczne rozróżnienia w jego zewnętrznie jednolitych przejawach.

Głębokie przekształcenia gospodarcze potransformacyjnej doby postawiły przed miastami (i przed ich badaczami) nowe zagadnienia. Od-

zwierciedlenie tej nieobecnej wcześniej w naszym kraju problematyki znaleźć można w publikacji *Tożsamość a wizerunek obszarów poprzemysłowych. Przykład aglomeracji górnośląskiej* (Opania 2012). Autor staje przed wyzwaniem przekształcenia zdegradowanych obszarów z wykorzystaniem potencjału lokalnych składników istniejącej tożsamości przestrzennej.

Postindustrialna rzeczywistość mocno wpłynęła na procesy społeczne i przestrzenne zachodzące w miastach polskich, z których spora część to dawne miasta przemysłowe epoki realnego socjalizmu. Problem odnalezienia się owych organizmów miejskich w nowych realiach i wobec nowych wymogów podnosi publikacja *Odrodzenie miast* (Majer 2011). Kreśli drogi i możliwości przezwyciężenia kryzysu i osiągnięcia stabilizacji na podstawie koncepcji teoretycznych i porównawczej analizy konkretnych przykładów miast rozmaitej wielkości.

Podobna tematyka, lecz zogniskowana na analizie problemu w skali osiedla, przyświecała Ewie Szafrąńskiej, autorce publikacji *Wielkie osiedla mieszkaniowe w mieście postsocjalistycznym* (Szafrąńska 2016). Przeanalizowano w niej ten typowy dla naszej części Europy fenomen, jakim były, i wciąż są, osiedla z wielkiej płyty. Obecnie szacuje się, że blokowiska zamieszkuje blisko połowa mieszkańców miast Polski. Wspomniana praca zawiera diagnozy dotyczące m.in. percepcji i waloryzacji terenów osiedlowych oraz propozycje lepszego dopasowania osiedli do potrzeb mieszkańców.

Choć i w czasie PRL-u były okresy szczególnie wzmożonej migracji do miast, to nowy ład społeczny utworzony po 1989 r. otworzył nieznanne wcześniej możliwości migracyjne. Uwadze badaczy nie uszło i to zagadnienie, o czym świadczyć może publikacja *Obcy w mieście. Migracja do współczesnej Warszawy* (Łukasiuk 2007), w której autorka analizuje napływ młodych ludzi do Warszawy, skuszonych możliwościami pracy w zachodnich firmach i korporacjach. Inna praca poruszająca zagadnienie migracji do miast, z uwzględnieniem bardzo aktualnej tematyki mniejszości etnicznych i kulturowych, to *Metropolie mniejszości, mniejszości w metropoliach* (Jałowicki, Sekuła 2011).. Jej autorzy badają uwarunkowania tolerancji dla „obcych” i „innych”.

Stopniowo obserwujemy w Polsce wzrost świadomości dotyczącej jakości przestrzeni publicznej naszych miast. W związku z tym znajdziemy na naszym rynku wydawniczym szereg publikacji poświęconych temu zagadnieniu. Wskazać tu można choćby pracę *O miejskiej sferze publicznej* (Nowak, Pluciński 2011). Książka ta, skupiając się na przykładach Poznania, Łodzi oraz Wrocławia, stara się zilustrować stanowiska teoretyczne przykładami konfliktów dotyczących miejskiej przestrzeni publicznej. Tematykę tę podnosi także publikacja *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI w.* (Wantuch-Matla 2016). Autorka prezentuje funkcje i formy przestrzeni publicznych w kontekście przekształceń, jakim podlegają miasta w początkach XXI w. Skupia się tu na doświadczeniach zachodnich,

a czyni to, by lepiej zrozumieć istotę i kontekst zjawisk, które kielkują w naszym kraju.

Ciekawy głos w sprawie przestrzeni publicznej stanowi praca *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta* (Dymnicka 2013). Autorka diagnozuje założenia i konsekwencje dwóch skrajnych koncepcji, w myśl których z jednej strony odgórnie kreuje się przestrzeń tak, by stworzyć bazę dla rozmaitych form życia wspólnotowego, a z drugiej strony brak polityki przestrzennej oddaje miasto we władanie interesów działających w nim podmiotów rynkowych. W warunkach globalizacji, kapitalizmu i rozwoju technologii badaczka zauważa zacieranie się tradycyjnej dychotomii prywatne-publiczne w miejskiej rzeczywistości.

Do głośniejszych pozycji oscylujących wokół kwestii budzenia się oddolnej świadomości społeczno-przestrzennej należy *Miasto jako idea polityczna* (Nawrotek 2008). Autor, śmiało i może nieco prowokacyjnie, wieszczy „śmierć miasta”. Ma przy tym na myśli miejskość taką, jaką znamy — wytwór określonych idei politycznych. Po owej śmierci czekać nas może zmartwychwstanie dawnego *polis*. Łącząc rozważania teoretyczne z analizami konkretnych przypadków miast z całego świata, autor sugeruje, że być może nadchodzi czas, kiedy wspólnota aktywnie zaangażuje się w oddolną politykę przestrzenną i będzie sprawować samozarządzanie otaczającą ją przestrzenią zurbanizowaną.

Blisko tematu oddolnej aktywizacji mieszkańców miast pozostaje też publikacja *Miasto w działaniu. Zrównoważony rozwój z perspektywy oddolnej* (Filar, Kubicki 2012). Jak wynika z tytułu, nie tylko chodzi tu o kwestię „prawa do miasta” i przejęcia przynajmniej części decyzyjności w oddolne ręce, ale i o rozwój zrównoważony. Publikacja ta zatem przybliży właściwe znaczenie tego modnego ostatnio terminu, który w obszarze urbanizacji zaistniał szerzej m.in. za sprawą „Karty Lipskiej na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich”. Redaktorzy kładą nacisk na konieczność uporania się z ubocznymi skutkami wciąż postępującej urbanizacji w warunkach gospodarki rynkowej. Należą do nich m.in.: polaryzacja, marginalizacja i gwałtowne konflikty społeczne. Wskazują przy tym potencjały i możliwości tkwiące w oddolnych ruchach miejskich.

Typowo potransformacyjnym zjawiskiem w polskich miastach jest pojawienie się tzw. osiedli strzeżonych, które zaimplementowano z Zachodu. Wokół tej tematyki narosły liczne kontrowersje. Izolacjonizm i domniemany elitaryzm, który stoi za owym zjawiskiem, oraz zastępowanie naturalnych więzi relacjami rzeczowymi spowodowały falę pytań, czy wprost sformułowanej krytyki, ze strony specjalistów oraz zwykłych mieszkańców. Możemy przyjrzeć się temu zjawisku dzięki książce *Za murami. Osiedla grodzone w Polsce — analiza dyskursu* (Gądecki 2009). Ta pierwsza na naszym rynku całościowa publikacja poświęcona osiedlom grodzonym przynosi próbę zdefiniowania zjawiska, analizę jego przy-

czyn i funkcji w perspektywie lokalność — globalizacja, oraz wplata ich istnienie w kontekst formowania się klasy średniej.

Swoistą enklawą (około)miejskiego życia są także rozkwitające w ostatnich latach suburbia. Kondycji społeczności zamieszkującej te obszary przygląda się Katarzyna Kajdanek. W swych pracach (Kajdanek 2011, 2012a) autorka oddaje głos ludziom decydującym się na zamieszkanie na terenach podmiejskich. Poznajemy motywy ich decyzji i związane z tym oczekiwania. Przyglądamy się codzienności w tych społecznościach. Badaczka zauważa brak integracji między starymi i nowymi mieszkańcami podmiejskich miejscowości. W tradycji socjologii zaangażowanej nie tylko diagnozuje, ale i wytyka izolacjonizm i obojętność. Ważnym i ciekawym wątkiem poruszonym w pracy jest kwestia dzieci, które, przemieszczone za sprawą decyzji rodziców, znajdują w podmiejskich wsiach bardzo specyficzne środowisko społeczne. Izolacja, która jest wyborem dorosłych, dla dzieci i młodzieży staje się wyzwaniem i problemem, z którym młodzi ludzie muszą sobie poradzić.

W potransformacyjnej rzeczywistości urbanistycznej, zwłaszcza ostatnich lat, wyraźnie pojawił się wątek rewitalizacji. Początkowo proces ten odnoszono głównie do fasadowej renowacji kamienic czy ulic, jednak z biegiem czasu jasne stało się, że bez nasycenia tego procesu aspektami społecznymi nie da się myśleć o jego trwałych czy skutecznych efektach. Zdaje się, że już można stwierdzić ogromne znaczenie uchwalonej w 2015 r. ustawy rewitalizacyjnej dla funkcjonowania socjologów miasta w polskiej rzeczywistości. Ustawa owa tworzy ramy instytucjonalno-prawne dla działań rewitalizacyjnych, kładąc nacisk na konieczność prowadzenia konsultacji społecznych. W efekcie można zauważyć wzmożony udział środowisk akademickich w rozmaitych przedsięwzięciach rewitalizacyjnych realizowanych przez miejskie władze. To zbliżenie socjologów, urbanistów, i działaczy miejskich zdaje się być swoistym powrotem, czy rozwinięciem stanu rzeczy z lat 70., kiedy to ówcześni urbaniści, zwłaszcza w fazie projektowania, chętnie współpracowali ze środowiskami specjalistów w zakresie zagadnień społecznych. Z tą różnicą, że obecnie nacisk kładzie się na stworzenie dostępu do procesów decyzyjnych ogółowi mieszkańców poprzez wdrażanie szeregu mechanizmów partycypacyjnych. To właśnie socjologowie często są prosieni o zapewnienie wymaganych ustawą standardów partycypacji. Echa owego popytu na socjologów miasta widać także w sferze kształcenia akademickiego — już pojawiają się kierunki, szkolenia, studia podyplomowe czy specjalności zorientowane na wyposażenie absolwentów w wiedzę i umiejętności w zakresie społecznych aspektów rewitalizacji. Niechybnie za jakiś czas odczujemy to także w profilu wydawanych publikacji. Można spodziewać się szeregu podręczników partycypacji, opracowań i raportów z już zrealizowanych projektów. Pokażnym dorobkiem w tym zakresie może pochwalić się Instytut Rozwoju Miast, który

wydał 12 tomów poświęconych różnym aspektom rewitalizacji¹. Przypuszczać można, że trend ów, w kontekście obowiązywania wspomnianej ustawy, ulegnie dalszemu wzmocnieniu.

Warto tu wspomnieć o opracowaniu stanowiącym próbę przekrojowego ujęcia obecnego kształtu socjologii miasta w Polsce. Publikacją taką jest *Współczesna socjologia miasta* z 2007 r. (Borowik, Sztalt 2007). Znajdziemy w niej teksty dotyczące potransformacyjnej problematyki — m.in. suburbanizacji, przemian zachodzących w blokowiskach, zawłaszczania przestrzeni miasta przez subkultury czy wpływu przedsiębiorczości na jakość życia mieszkańców.

Wytyczanie szlaków

Warto zauważyć, że socjologia miasta po 1989 r. nie tylko doraźnie reaguje na przemiany społeczne doby transformacji, zajmując się nowymi zjawiskami, ale i wznosi się niekiedy na poziom refleksji teoretycznej. Przykładem może być praca *W poszukiwaniu socjologicznej teorii rozwoju miast* (Błaszczuk 2013). Autor, wykorzystując teoretyczne i terminologiczne narzędzia ekonomii politycznej, próbuje dać odpowiedź na pytanie, w jaki sposób najnowsze uwarunkowania społeczno-ekonomiczno-polityczne wpływają na trajektorie rozwoju ośrodków miejskich.

Zdarzają się także przykłady introdukcji paradygmatów badawczych spoza tradycji omawianej subdyscypliny. Propozycję taką napotykaemy w pracy *Mikropolis. Socjologia miasta osobistego* (Majer 2015). Autor, wykorzystując jakościową metodologię typową dla socjologii codzienności, porusza się w obrębie osobistych konstruktów postrzegania wielowymiarowości miasta.

Polska socjologia miasta po roku 1989 zaczęła poruszać tematykę oscylującą wokół rozwiniętych stosunkowo niedawno obszarów myśli społecznej. Przykładem może być zainteresowanie stroną wizualną przestrzeni miejskiej. Pokłosem konferencji na ten temat jest publikacja *Wizualność miasta. Wytwarzanie miejskiej ikonosfery* (Krajewski 2007). Autorzy poruszają w niej m.in. kwestie ideologii i jej wpływu na ikonosferę — temat zrozumiały w kontekście potransformacyjnej dekomunikacji warstwy symbolicznej w postaci zmiany nazewnictwa ulic czy usunięcia pomników. W kontekście wizualnym ulokowano także wspomnianą wcześniej problematykę walki o miasto, (m.in. na przykładzie graffiti) czy obecność sztuki w przestrzeni zurbanizowanej. Napotykaemy tu także próbę

¹ http://irm.krakow.pl/pl/publikacje_institutu_rozwoju_miast_ntrewitalizacji.html [dostęp 31.12.2016]

ujęcia miasta jako tekstu podlegającego odczytaniu. Publikację uzupełnia płyta CD z materiałami wizualnymi.

Zmiany w zakresie wyglądu i nazewnictwa miejskich ulic spowodowały, że tematyka ta stała się bardziej zauważalna. Inna pozycja poświęcona temu zagadnieniu to *Szata informacyjna miasta* (Jałowicki i Łukowski 2008). Autorzy poruszają kwestię nawarstwienia kodów znaczeniowych podlegających odczytywaniu — od lokalnych po uniwersalne. Paradygmat semantycznych analiz przestrzeni zurbanizowanej zdaje się przynosić wiele ciekawych możliwości badawczych i spostrzeżeń. Stąd nie dziwi zakorzeniona w tej optyce publikacja pod znamienym tytułem *Pisanie miasta czytanie miasta* (Zeidler-Janiszewska 1999). Autorzy, wywodzący się z różnych środowisk (socjologia, filozofia, antropologia), w kontekście tytułowego „pisanie i czytanie” substancji miejskiej poruszają interesujące i aktualne kwestie, m.in. dotyczące wielokulturowości i obecności „innych” czy konstruowania przestrzeni publicznych.

Do współcześnie poruszanych kwestii definicyjnych należy kwestia dychotomicznego rozgraniczenia typów jednostek osadniczych na miasto i wieś. Jest to swoisty powrót idei, która pojawiała się już w historii omawianej subdyscypliny. Na przedawnienie klasycznej dychotomii miasto-wieś zwracano już uwagę w latach 60. ubiegłego stulecia (Ziółkowski 1965). Postulaty zniesienia tego podziału, jako zdezaktualizowanego wobec postępującej urbanizacji stylów życia, zgłasza obecnie m.in. Katarzyna Kajdanek (Kajdanek 2012). Oba bieguny, przez długi czas względnie odmienne, w wyniku postępującej urbanizacji zaczęły wykazywać szereg cech podobnych, a różnice sprowadzają się w zasadzie do ilościowych różnic natężenia określonych cech na skali zurbanizowania.

Starając się dać obraz współczesnej socjologii miasta, warto zwrócić uwagę na oscylujące wokół tej tematyki periodyki naukowe. Należy do nich poświęcony szeroko rozumianym studiom przestrzennym kwartalnik „*Studia Regionalne i Lokalne*” wydawany od 2000 r. Pismo to funkcjonuje w dwóch płaszczyznach — drukowanej i internetowej. Warto wspomnieć, że jest indeksowane w wielu bazach czasopism naukowych (w tym ERICH-u), a publikacja w nim przy ocenie parametrycznej jest wyceniana na 14 punktów. Jego profil obejmuje zagadnienia skupione wokół problematyki regionalnej i lokalnej z uwzględnieniem perspektywy miejskiej i wiejskiej. Przy czym pismo zachowuje wysoce interdyscyplinarny charakter.

Innym wartym uwagi periodykiem jest ogólnopolskie, elektroniczne czasopismo naukowe „*Przestrzeń społeczna (Social space)*”, którego numery ukazują dwa razy do roku, począwszy od 2011 r. Ten dwujęzyczny (polsko-angielski) organ stanowi interdyscyplinarne forum wymiany myśli badaczy skupiających się na zagadnieniach relacji między przestrzenią a społeczeństwem. Poruszane są w nim kwestie teoretyczne, metodologiczne, jak i studia empiryczne.

Warto zauważyć, że internetowa forma pozwala w niezwykle szybkim cyklu opublikować zaakceptowane teksty — proces wydawniczy trwa kilka tygodni.

Mamy także na naszym rynku wydawane w Opolu „Studia Miejskie” — początkowo rocznik, obecnie (od 2012) kwartalnik. Każdy tom jest odrębnie tytułowany.

Trzy czasopisma, które da się zaliczyć do omawianej problematyki, to może nie wydawać się dużo, jednak również na świecie nie ma ich wiele, mimo trwałej obecności tematyki miejskiej w kręgu zainteresowań badaczy. Wobec tego trzy (w tym dwa notowane na międzynarodowych indeksach) czasopisma związane z socjologią przestrzeni (czy miasta) to całkiem niezły wynik, świadczący o żywotności tej tematyki i środowiska badawczego także w Polsce. Nic nie stoi na przeszkodzie, by artykuły o tej tematyce publikować i w innych periodykach naukowych, co oczywiście ma miejsce. Co jakiś czas szacowne tytuły socjologiczne (m.in. „Kultura i Społeczeństwo” czy „Studia Socjologiczne”) wydają numery w całości poświęcone omawianej tu tematyce.

Wnioski

Ten, z konieczności, ograniczony przegląd w moim przekonaniu pozwolił wysondować, w jakiej kondycji znajdowała się, i znajduje, socjologia miasta po 1989 r.

Można tu mówić o pewnym zakorzenieniu instytucjonalnym, o czym świadczyć mogą względnie regularnie ukazujące się podręczniki akademickie czy ukazujące się na rynku czasopism wysoko punktowane periodyki poświęcone omawianej tematyce. Jednocześnie zdaje się, że aktywizacja specjalistów z zakresu socjologii miasta coraz częściej przybiera formy praktyczne (współpraca przy przedsięwzięciach rewitalizacyjnych). Analizując publikacje ukazujące się w ostatnich 27 latach napotykamy zarówno kontynuacje i nawiązania do teorii i badań polskich „ojców założycieli” tej subdyscypliny, jak i doraźne studia empiryczne skupione na aktualnej problematyce miejskiej. Badacze miejscy szybko zareagowali na szeroki przecieź wachlarz zjawisk, które z nieznaną wcześniej siłą uwydatniły się w naszej substancji miejskiej. Przy tym aktywny jest także dyskurs teoretyczny. Nie dominuje on w tematyce publikacji, co samo w sobie oznaczać by mogło substancjalne rozchwianie fundamentów, lecz dotyka żywotnych i aktualnych obszarów refleksji. W moim przekonaniu z prezentowanego przeglądu wyłonił się obraz subdyscypliny stabilnej, dojrzałej, z rosnącą tendencją rozwojową.

Literatura

- Barczykowska A., *Kapitał społeczny a zjawiska patologii społecznej w wielkim mieście*, Oficyna Wydawnicza Impuls 2011
- Błaszczuk M., *W poszukiwaniu socjologicznej teorii rozwoju miast. Meandry ekonomii politycznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar Warszawa 2013.
- Cichocki R., Podemski K., *Miasto w świadomości swoich mieszkańców*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1999.
- Dymnicka M., *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*, Scholar, Warszawa 2013.
- Frysztański K., Nózka M., Smagacz-Poziemska M., *Dzieci ulicy. Studium szczególnego problemu miejskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Gałąkowski J.P., *Socjologia miasta w epoce globalnej*, [w:] J. Lubecka (red.), „Kultura i Polityka” (Miasto) 4/2008.
- Gądecki J., *Za murami. Osiedla grodzone w Polsce — analiza dyskursu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Wrocław 2009.
- Jałowicki B., *Globalny świat metropolii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Jałowicki B., Sekuła E. A., Smętkowski M., Tucholska A., *Warszawa. Czyje to miasto?*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2009.
- Jałowicki B., Szczepański M.S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2002.
- Kajdanek K., *Pomiędzy miastem a wsią. Suburbanizacja na przykładzie osiedli podmiejskich Wrocławia*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2011.
- Kajdanek K., *Suburbanizacja po polsku*, Wydawnictwo NOMOS, Kraków 2012.
- Kajdanek K., *O potrzebie końca socjologii miasta*, „Przestrzeń społeczna” 2012 (4), nr 2.
- Łukasiuk M., *Obcy w mieście. Migracja do współczesnej Warszawy*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, Warszawa 2007.
- Madurowicz M., *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego Warszawa 2007.
- Majer A., *Socjologia i przestrzeń miejska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Majer A., *Odrodzenie miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Majer A., *Micropolis. Socjologia miasta osobistego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Metropolie mniejszości, mniejszości w metropoliach*, Jałowicki B. Sekuła E.A. (red.), Scholar, Warszawa 2011.
- Miasta polskie w dwusetlecie prawa o miastach*, Kaltenberg-Kwiatkowska E. (red.), Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa 1994.
- Miasto na żądanie. Aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia*, Bukowiecki Ł., Obarska M., Stańczyk X. (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.

- Miasto w działaniu. Zrównoważony rozwój z perspektywy oddolnej*, Filar P., Kubicki P. (red.), Instytut Obywatelski, Warszawa 2012.
- Nawratek K., *Miasto jako idea polityczna*, Korporacja Ha!Art, Kraków 2008.
- Nowak M., Pluciński P., *O miejskiej sferze publicznej. Obywatelskość i konflikty o przestrzeń*, Korporacja Ha!Art, Kraków 2011.
- Opania S., *Tożsamość a wizerunek obszarów poprzemysłowych. Przykład aglomeracji górnośląskiej*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012.
- Pisanie miasta czytanie miasta*. Zeidler-Janiszewska A. (red.), Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1999.
- Po rewolucji. Konsolidacja demokracji w małych miastach: Mława i Szczecinek*, Krzemiński I. (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012.
- Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców wielkich miast. Kraków na tle innych miast europejskich*, Krajewski K. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty — diagnoza zespołu badawczego*, Dębski Maciej, (red.), Pomorskie Forum Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011.
- Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*, Jałowiecki Bohdan, Majer Andrzej, Szczepański Marek S. (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Przymeński A., *Bezdomność jako kwestia społeczna w Polsce współczesnej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2001.
- Rybicki P., *Spółczesność miejskie*”, PWN, Warszawa 1972.
- Skoczyła Ł., *Pamięć społeczna miasta — jej liderzy i odbiorcy*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2014.
- Socjologia miasta. Wybór tekstów*, Malikowski M., Sołdecki S. (red.), Wydawnictwo WSP, Rzeszów 2001.
- Szafrańska E., *Wielkie osiedla mieszkaniowe w mieście postsocjalistycznym. Geneza, rozwój, przemiany, percepcja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Szata informacyjna miasta*, B. Jałowiecki, W. Łukowski (red.), Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Szmytkowska M., *Przestrzeń społeczna miasta w okresie transformacji. Przypadek Gdyni*, Scholar, Warszawa 2008.
- Wantuch-Matla D., *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI w.*, Dom Wydawniczy Księży Młyn, Łódź 2016.
- Wizualność miasta. Wytwarzanie miejskiej ikonosfery*, Krajewski M. (red.), Wydawnictwo UAM, Poznań 2007.
- Współczesna socjologia miasta. Wielość oglądów i kierunków badawczych dyscypliny*, Borowik I., Sztalt K. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
- Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle. Studia socjologiczne*, PWN Warszawa 1965.

Artur Kinal

Poland's Urban Sociology after 1989. Twists and Turns

Abstract

The paper attempts at seizing synthetically the achievements of Poland's urban sociology after 1989. The summary statements have been passed after taking into account the most interesting theoretical researches (their trends and threats) that have arisen since then. Moreover, the analysis presented here contrasts the periods before and after the caesura of 1989, with the aim of assessing the realms of: 1) continuity; 2) permanence; 3) the paradigms possibly dropped. The author's objective is, at length, showing the specifics of the discussed period of the history of the sub-discipline in Poland and setting it in a historical perspective.

Keywords: urban sociology, local community, history of sociology.